

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

УДК 331.41

Маршавін Юрій Миколайович,

професор кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОЧИХ МІСЦЬ ЯК ІМПЕРАТИВ РОЗВИТКУ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ

Опрацьовано теоретичні та практичні засади модернізації системи робочих місць як основи формування зайнятості на підставі оптимізації інвестиційних процесів, удосконалення грошово-кредитної політики, визначення життєвого циклу робочого місця, оцінювання ефективності інвестиційних витрат на його створення. Доведено, що негативні процеси на вітчизняному ринку праці обумовлені перш за все фізичним і моральним зносом основного капіталу. На підставі аналізу емпіричних даних виявлена пряма залежність рівня зайнятості населення від обсягу інвестиційних витрат. Окремі випадки різновекторності та асинхронності між періодами інвестування та змінами у сфері зайнятості пояснюються хвильовим характером впливу інвестицій на обсяги та структуру зайнятості. За авторською концепцією, за рівності й незмінності інших умов інвестиції відбиваються на параметрах зайнятості своєрідними хвилями, кожна з яких має свою природу, силу і тривалість впливу. Проведено аналіз ролі робочих місць у двох аспектах: фізичному та економічному, що дав змогу виявити основні чинники забезпечення повної і продуктивної зайнятості. Створення фізичних робочих місць на інвестиційно-інноваційних засадах вимагає удосконалення грошово-кредитної політики, основою якої має стати не надія на закордонні інвестиції, а використання внутрішніх можливостей, передусім коштів населення через зростання його доходів, забезпечення надійності банківської системи, залучення населення до операцій на фондовому ринку, а також стимулювання діяльності інвестиційних фондів та інвестиційних компаній, приватних та корпоративних пенсійних фондів, кредитних спілок. Розроблено концепцію життєвого циклу робочого місця, кожна стадія якого характеризується змістом, тривалістю, витратами та їх джерелами. Підвищенню віддачі від капітальних інвестицій на створення робочих місць сприятиме вдосконалення системи оцінювання їх ефективності у сенсі показників та методик обчислення, які доцільно об'єднати у дві групи критеріїв: техніко-технологічні та соціально-економічні.

Ключові слова: робоче місце (у фізичному та економічному сенсі), капітальні інвестиції, зайнятість населення, грошово-кредитна політика, життєвий цикл робочого місця, оцінювання ефективності інвестицій, хвильовий ефект від капітальних інвестицій.

Постановка проблеми. Незважаючи на незначні позитивні зміни, ситуація на вітчизняному ринку праці залишається складною. Кількість зайнятих осіб віком 15–70 років у 2017 р. відносно 2014 р. скоротилася на 2 млн, або на 11%¹, рівень зайнятості – з 56,6% до 56,3%, середньооблікова кількість штатних працівників зменшилася за цей період з 9,0 до 7,7 млн осіб [1]. Величезних масштабів набула зовнішня трудова міграція, відсутні помітні успіхи у подоланні тіньової зайнятості. Продовжується скорочення кількості осіб працездатного віку та їх частки у загальному складі населення. Негативні процеси на ринку праці по-

силюються через необхідність витратити значні ресурси на ведення бойових дій на Сході України.

Відомо, що стан сфери зайнятості визначається багатьма чинниками, але провідна роль належить системі робочих місць, їх кількісному та якісному складу. Однак в Україні робочі місця характеризуються критичним станом основного капіталу, ступінь зносу якого складає 60,1%² [2,

² Можна припустити, що фактично цей показник значно вищий, оскільки у 2015 р. відбулася переоцінка залишкової вартості основних засобів транспортної галузі у бік зростання у 3,5 раза відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 200 "Про утворення акціонерного публічного товариства "Українська залізниця" у частині передачі /надходження та оцінки основних засобів". У результаті загальний знос основних засобів в економіці статистично скоротився з 83,5% за підсумками 2014 р. до 60,1% у 2015 р.

¹ Наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

с. 248]. Фізично і морально застаріле обладнання та устаткування обумовлює переважання ручної і простої праці (майже 40% робітників зайняті на робочих місцях з переважно ручною працею [3, с. 7]), низьку продуктивність праці, що, у свою чергу, стримує зростання реальної заробітної плати.

Аналіз основних досліджень та публікацій.

Методологічні проблеми розвитку робочих місць як основного чинника удосконалення структури економіки, підвищення її ефективності, забезпечення гідної праці аналізуються в публікаціях Х. Пісаридеса і Д. Мортенсена, вітчизняних учених С. Бандура, Д. Богині, О. Грішної, А. Колота, І. Петрової, А. Чухна. Формуванню продуктивної системи робочих місць як основного чинника розвитку сфери зайнятості присвячено багато досліджень закордонних учених, зокрема А. Семенова, С. Кузнецова, В. Боровика, Є. Єрмакової, В. Похвощева. Методологічна сутність робочих місць у контексті аналізу соціально-трудова відносин, забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці стали предметом наукових досліджень О.О. Герасименко, Л.С. Шевченко. Визначенню показників класифікації робочих місць присвячені публікації Т.А. Федотової і Д.О. Колеченко. Різноманітні аспекти проблеми організації, функціонування та збереження робочих місць також досліджують фахівці в галузі технічних наук, права, психології. Фундаментальні основи залежності зайнятості від інвестицій розкриті Дж. М. Кейнсом.

Водночас у вітчизняній науковій літературі недостатньо досліджуваними залишаються проблеми інвестиційного забезпечення створення та модернізації робочих місць, особливо щодо визначення джерел інвестицій, оптимізації та оцінювання ефективності інвестиційних вкладень відносно фаз життєвого циклу робочого місця.

Метою статті є напрацювання теоретичних і практичних засад модернізації системи робочих місць на основі раціонального використання інвестиційних ресурсів з урахуванням фаз життєвого циклу робочого місця, оптимізації грошово-кредитної політики, удосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності відповідних інвестиційних вкладень.

Вклад основного матеріалу. Створення нових робочих місць, що справедливо визначено законодавством України основним напрямом державної політики у сфері зайнятості населення [4, ст. 15], вимагає чіткого усвідомлення змісту поняття “робоче місце”. У Конвенції Міжнародної організації праці 155 даний термін означає “всі місця, де працівникам треба бути або куди

їм треба прямувати у зв’язку з їхньою роботою, і які прямо чи непрямо перебувають під контролем роботодавця”, але цей термін вживається у контексті “запобігання нещасним випадкам і ушкодженню здоров’я, що виникають внаслідок роботи, в ході її або пов’язані з нею” [5, с. 1187]. Близьким за змістом є його формулювання у вітчизняному законодавстві – “місце (приміщення), на якому працівник постійно чи тимчасово перебуває в процесі трудової діяльності і яке визначене, зокрема, на підставі трудового договору (контракту)” [4, ст. 1]. Як бачимо, у зазначених трактуваннях категорії “робоче місце” переважає просторово-правовий підхід.

Розширюють зміст цієї категорії Д.П. Богиня та О.А. Грішнова, які до характеристики робочого місця досить обґрунтовано додають матеріально-технічний аспект. На їх думку, робоче місце – первинна ланка виробництва, зона прикладання праці одного або кількох (якщо робоче місце колективне) виконавців, визначена на підставі трудових та інших діючих норм і оснащена необхідними засобами для трудової діяльності [6, с. 161]. За своєю суттю не відрізняється від зазначеної точка зору В.С. Боровика, Е.Е. Єрмакової, В.А. Похвощева. Вони “стисло” визначають робоче місце як “найраціональніше просторове розміщення матеріальних елементів виробництва” [7, с. 162].

Не занурюючись далі у дефініції та етимологію поняття “робоче місце”, що досить ретельно проаналізовано вітчизняними дослідниками, які, зокрема, розробили класифікацію найбільш поширених точок зору [8, с. 42], зауважимо, що різний зміст визначень, на нашу думку, свідчить про багатогранність цієї наукової категорії. Відмінності у трактуванні даного поняття багато в чому обумовлюються контекстом, в якому воно застосовується, завданнями, що вирішуються дослідниками. Зокрема, у відомій публікації лауреатів Нобелівської премії Х. Пісаридеса і Д. Мортенсена, присвяченій аналізу теоретичних проблем залежності зайнятості і безробіття від створення та скорочення робочих місць, взагалі відсутня дефініція терміна “робоче місце” [9].

На думку автора, в контексті дослідження ролі робочих місць у забезпеченні законодавчо визначених пріоритетів політики зайнятості – повної та продуктивної зайнятості [4, ст.15] більш плідним є аналіз проблеми у двох аспектах: фізичному та економічному. Автор підтримує точку зору науковців, які з 1990-х рр. під *фізичним робочим місцем* розуміють сукупність певної частини фізичного простору і розташованих там технічних

засобів, що призначаються для виробництва товарів і послуг [10, с. 51; 11, с. 134]. Але сукупність, про яку йдеться, за своєю сутністю є основним капіталом підприємства, фірми.

Щодо економічного аспекту зазначеного поняття автор погоджується з думкою С.І. Бандура, який вважає, що це – сукупність матеріально-речових, економічних і соціальних умов забезпечення зайнятості працівників [12, с. 38]. Інтегральною ознакою економічного робочого місця, як слушно зауважують О.О. Герасименко і Г.В. Герасименко, є спроможність забезпечити продуктивну зайнятість [13, 163]. Отже, прийом на роботу особи та її подальша праця можливі, коли фізичне робоче місце набуває економічного змісту – забезпечується обіговими засобами, необхідними для здійснення виробничого процесу, – предметами праці, енергоносіями, технічною документацією та іншою інформацією, фондом оплати праці. Інакше кажучи, умови для зайнятості створюються не лише основним капіталом, а й оборотним. Як справедливо підкреслював академік А.А. Чухно, "жоден основний капітал не може приносити будь-якого прибутку інакше, як за допомогою оборотного капіталу" [14, с. 421].

Інвестиційний базис створення фізичних робочих місць

Відомо, що фізичні робочі місця створюються у процесі інвестування. Дж. М. Кейнс ще у 1930-х рр. довів, що за певної величини схильності суспільства до споживання, рівноважний рівень зайнятості визначається величиною поточних інвестицій [15, с. 33]. Відповідно, збільшення обсягу капітальних інвестицій сприяє зростанню кількості фізичних робочих місць – матеріальної основи зайнятості населення. Згідно з результатами досліджень О. Семенова, еластичність приросту зайнятості за приростом капіталовкладень на 30% вища, ніж еластичність приросту зайнятості за приростом ВВП [16, с. 43]. Отже, зі зростанням інвестицій збільшується обсяг зайнятості. Це підтверджується емпіричними даними (табл. 1), в яких для забезпечення коректності інвестиційні витрати обчислені автором у порівняльних цінах – цінах 2000 р.

Таблиця 1.

Динаміка рівня зайнятості населення віком 15-70 років та обсягів капітальних інвестицій

Роки	Рівень зайнятості населення віком 15–70 років, %	Капітальні інвестиції у цінах 2000 р., млрд грн
2000	55,8	23,6
2001	55,8	28,5

2002	56,0	31,5
2003	56,2	40,8
2004	56,7	52,6
2005	57,7	53,6
2006	57,9	63,9
2007	58,7	82,9
2008	59,3	80,7
2009	57,7	47,2
2010	58,5	47,5
2011	59,1	59,4
2012	59,6	65,6
2013	60,2	54,5
2014*	56,6	34,0
2015	56,7	33,4
2016	56,3	32,0
2017	56,1	38,9

* 2014, 2015, 2016, 2017 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення бойових дій на території Донецької та Луганської областей.
Джерело: розраховано автором за [1; 17].

Наочно взаємозв'язок між рівнем зайнятості населення та обсягом капітальних інвестицій ілюструють криві, зображені на рис. 1.

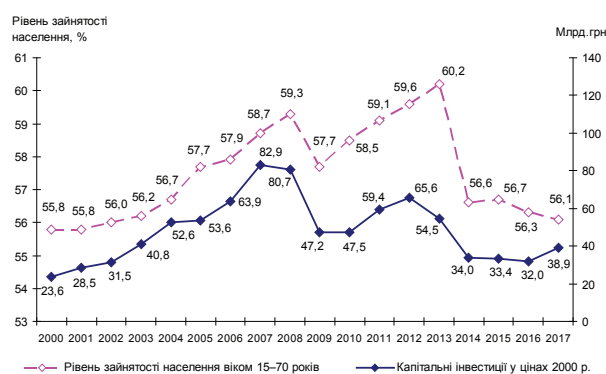

Рис. 1. Динаміка рівня зайнятості населення віком 15-70 років та обсягів капітальних інвестицій

Як видно, характерні кривих, що характеризують динаміку капітальних інвестицій і рівня зайнятості населення, є досить близькими: із 18 років, за які проаналізовані показники, лише у п'яти вони мають різне спрямування.

Звісно, рівень зайнятості визначається взаємодією багатьох економічних та інституційних чинників, демографічних процесів, тому результуюча їх комбінація не завжди збігається з динамікою капітальних інвестицій, як це відбулося у 2006, 2007, 2011, 2012 і 2017 рр. Окремі розбіжності у спрямованості та динаміці обсягу інвестицій та рівня зайнятості автор пов'язує не з дією економічних чинників, а з: віднесенням у статистиці частини членів особистих селянських

господарств, які до 2009 р. вважалися незайнятими особами, до зайнятого населення; наслідками бойових дій на Сході України, які викликали переміщення великих мас населення, більшість якого не змогла одразу працевлаштуватися на нових місцях проживання; скороченням у складі населення кількості осіб працездатного віку.

Водночас випадки різновекторності та асинхронності у динаміці зазначених показників здебільшого пояснюються проявом закономірності, яку умовно можна назвати хвилями, що утворюються на воді від падіння каменя. За авторською концепцією, за рівності і незмінності інших умов інвестиції відбиваються на сфері зайнятості своєрідними хвилями, кожна з яких має свою природу, силу і довжину впливу. Саме тому періоди від вкладання інвестицій до зміни кількісних та якісних параметрів зайнятості значно відрізняються, залежно від того, наслідками якої хвилі вони є.

Перша хвиля пов'язана з надходженням інвестиційних коштів у галузі економіки, які спеціалізуються на випуску засобів виробництва, створюючи передумови для збільшення кількісного складу фізичних робочих місць у будівництві, на підприємствах, що виробляють машини, механізми, обладнання. Тобто перша хвиля від інвестицій відбивається на сфері зайнятості безпосередньо і майже миттєво. Природно, цей ефект (зміна обсягу зайнятості) мінімізується у разі закупівлі механізмів, машин, обладнання за кордоном – інвестування вітчизняним бізнесом економіки інших країн.

Друга хвиля від капітальних інвестицій віддзеркалюється на обсязі зайнятості через більш тривалий час. Вона проявляється у створенні нових та модернізації функціонуючих робочих місць на підприємствах, що виробляють товари та надають послуги з використанням обладнання, машин і механізмів, які створюються в результаті першої інвестиційної хвилі.

Третя хвиля інвестиційного впливу на сферу зайнятості виявляється у зрушенні структури зайнятості населення. Оскільки інвестори намагаються вкладати кошти у прибуткові підприємства, що зазвичай виробляють нову і/або інноваційну продукцію, то наслідком інвестування стають прогресивні зміни у структурі основного капіталу, отже – зайнятості населення. Тобто капітальні інвестиції у контексті зайнятості виконують подвійну роль: по-перше, впливають на обсяг зайнятості, по-друге, змінюють її структуру.

Безперечно, хвилі інвестиційного впливу на сферу зайнятості у певних випадках можуть частково накладатися одна на одну, що унеможливує виявлення того, в результаті дії якої з них

відбулися зміни в обсязі зайнятості. Виходячи із цього, автор пояснює наявність інерції у реагуванні сфери зайнятості на інвестиційні вкладення, що мала місце в окремі періоди. Зокрема зростання рівня зайнятості у 2005 р., 2008 і 2013 рр. при скороченні розміру інвестицій у ці роки є проявом збільшення інвестиційних витрат відповідно у 2004 р., 2007 і 2012 рр.

Фундаментальною проблемою інвестування для створення робочих місць є визначення обсягів необхідних коштів та їх реальних джерел. Відповідно до даних Національного інституту стратегічних досліджень вартість створення одного фізичного робочого місця складає у середньому 15,4 тис. євро [18]. Звідси випливає, що для забезпечення фізичними робочими місцями лише безробітних (зазвичай біля 1,5-1,8 млн осіб) потрібно понад 700 млрд грн, що удвічі перевищує середню величину щорічних капітальних інвестицій останнього періоду. Звісно, бізнес не має таких коштів – інвестиції за рахунок власних коштів підприємств хоч і становлять 70% всіх інвестицій, але в поточних цінах не досягають навіть 300 млрд грн на рік [19].

Не обґрунтовані, на думку автора, надії на активізацію інвестиційної діяльності за рахунок іноземних капіталовкладень: їх частка у загальному обсязі інвестицій наразі зменшилася до 1,4% [19]. І причина тут не лише у військових діях, які примушена вести Україна на Сході. Добре відомо, що іноземні інвестори “йдуть слідом” за вітчизняними, які, на жаль, тривалий час спрямовують кошти за кордони. Так, прямі інвестиції з України в економіку інших країн (90% з них – у країни ЄС) перевищили на кінець 2017 р. 7,3 млрд дол. США [20; 21]). Але фактично втрати вітчизняних фінансових ресурсів є набагато більшими. За інформацією організації Global Financial Integrity, за період 2004–2013 рр. вплив коштів з України щорічно складав у середньому 11,6 млрд дол. США [22]. З цими даними корелюється інформація міжнародної неурядової організації Tax Justice Network щодо виведення за 1990–2012 рр. з української економіки в офшори 167 млрд дол. США [23]. Звісно, ці кошти повернути в Україну навряд чи можливо, але створення ефективних перепон проти відпливу коштів за кордони України у подальшому дасть змогу досягти принципового зростання інвестиційного ресурсу для забезпечення зайнятості населення у нашій країні.

Автор переконаний, що основним джерелом інвестиційного ресурсу за певних умов мають стати кошти населення України. Результати аналізу показують, що у складі інвестиційних витрат

невиправдано низькою є частка позикового капіталу (2014 р. – 8,8%; 2015 р. – 7,3%; 2016 р. – 7,1%, 2017 р. – 5,3% [19]). Отже, для подальшого зростання обсягу капітальних інвестицій потрібне удосконалення державної грошово-кредитної політики, спрямованої на зниження відсоткових кредитних ставок, які здебільшого визначаються співвідношенням попиту і пропозиції на грошовому ринку. У свою чергу, для збільшення пропозиції грошей комерційними банками недостатньо використовується найбільш доступний і одночасно потужний внутрішній ресурс – гроші населення. Незважаючи на те, що останнім часом відбувається інтенсивне вимивання коштів із домогосподарств через підвищення цін на комунальні послуги та енергоресурси, відповідно до інформації НБУ населення зберігало у 2017 р. поза банківською системою 333 млрд грн і 84 млрд дол. США [20], що сумарно становить понад 2,5 трлн грн. Залучення у банківську систему хоча б частки цього фінансового ресурсу могло б значно збільшити її кредитні можливості та серйозно вплинути на зниження кредитних відсоткових ставок.

Проте заощадження коштів у комерційних банках не приваблює для населення через високий ступінь ризику. Банківські кризи середини 1990-х рр. і 2008–2009 рр. підірвали довіру населення до банківської системи. Ще більшого удару по її авторитету завдала політика так званого оздоровлення у 2014–2017 рр., за підсумками якої ліквідовано понад 90 комерційних банків, унаслідок чого багато тисяч громадян втратили свої заощадження. Без відродження довіри до банківської системи навряд чи можна досягти збільшення обсягу капітальних інвестицій як основи створення нових і модернізації існуючих робочих місць.

У забезпеченні інвестиційного процесу коштами недостатньо використовується такий потужний засіб залучення та концентрації інвестицій на інноваційних напрямках розвитку економіки як фондовий ринок. Зокрема залишаються вкрай нерозвиненими інвестиційні фонди та інвестиційні компанії. Не приділяється увага залученню коштів населення шляхом забезпечення можливості для безпроблемного придбання фізичними особами облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), наприклад через державний ощадний банк. На сьогодні залишаються вагомими штучні перепони придбання ОВДП населенням, у т.ч. через великі комісійні збори банків при купівлі та продажу цих цінних паперів і значну вартість для населення мінімального пакету, яка у більшості банків сягає сотні тисяч або навіть мільйонів гривень. Також слабкість інвестиційного ресурсу певним чином

пояснюється нерозвиненістю приватних і корпоративних пенсійних фондів, падінням останнім часом привабливості кредитних спілок.

У контексті створення сучасних робочих місць в умовах обмеженого інвестування принципово важливим є не лише нові підходи до визначення і використання джерел інвестицій, але і зміна їх структури, перенесення акценту з інвестування будівництва приміщень підприємств торгівлі, розваг, офісів на створення виробничих потужностей. Для підвищення ефективності капітальних інвестицій як засобу розвитку економіки та удосконалення структури зайнятості необхідно стимулювати вкладання коштів у робочі місця, за допомогою яких вироблятиметься інноваційна продукція, спроможна конкурувати з кращими закордонними аналогами. Тобто йдеться про створення таких робочих місць, які б дали змогу підвищити продуктивність праці та конкурентоспроможність продукції, наблизили до вимог гідної праці. Гідна праця означає отримання жінками й чоловіками гідної та продуктивної роботи в умовах свободи, справедливості, безпеки та людської гідності [3] – справедлива зарплата, нормальні умови праці, безпека праці та її охорона, створення працівникам умов для професійного й особистого росту.

Життєвий цикл робочого місця

Для визначення господарюючими суб'єктами обсягів і джерел коштів на створення і модернізацію робочих місць важливою є стадія (фаза) їх життєвого циклу, коли доцільно здійснювати капіталовкладення, що дає змогу розрахувати ці витрати і терміни їхньої окупності. Варто зауважити, що в економічній літературі проблема життєвого циклу робочого місця спеціально не вивчалася, скоріш за все через наявність доволі ґрунтовних досліджень життєвого циклу підприємства (організації), товару, машин і механізмів, проведених, зокрема, вітчизняними авторами [24].

На відміну від змісту моделей життєвого циклу підприємства, товару, машин і механізмів, життєвий цикл робочого місця автор розглядає у контексті забезпечення зайнятості населення та необхідності інвестицій на його різних стадіях. Автор визначає життєвий цикл робочого місця як період часу, що охоплює певні стадії його створення та функціонування, кожна з яких відрізняється змістом, розмірами витрат, необхідними для створення і забезпечення діяльності, або доходів, що надходять від його функціонування. Тобто в авторському підході головним є те, що метою створення та функціонування робочого місця є

не лише випуск продукції, отримання прибутку, а й працевлаштування громадянина та його забезпечення гідною працею. Порівняно з пануючим у літературі поглядом на моделі життєвого циклу підприємства (який за своїм змістом ближчий до життєвого циклу робочого місця), що передбачає п'ять стандартизованих етапів (стадій): народження, зростання, стабільність, занепад, банкрутство [24, с. 83], в узагальненому сенсі робоче місце у процесі життєвого циклу проходить 3 стадії, кожна з яких охоплює декілька етапів (рис. 2):

Рис. 2. Стилізована схема життєвого циклу робочого місця

Перша стадія – підготовча, яка після зародження ідеї (точка “А”) складається із трьох етапів: 1) проектування; 2) будівництво (або пристосування існуючих) виробничих приміщень і споруд, придбання необхідних машин, механізмів, іншого обладнання, облаштування просторової зони, монтаж і наладка обладнання; 3) укладання низки договорів, зокрема на закупівлю матеріалів, енергоресурсів, комплектуючих деталей, вузлів та на реалізацію виробленої продукції. У результаті проведення робіт підготовчої фази створюється фізичне робоче місце, яке набуває характеру економічного (точка “Б”) після формування обігових засобів та прийому на роботу працівника (у разі потреби – також його професійного навчання). Джерелом фінансових ресурсів на першій фазі є власні кошти підприємства (статутний фонд або кошти, накопичені у процесі попередньої економічної діяльності підприємства) та (або) банківські позики.

Друга стадія життєвого циклу робочого місця – “функціонування” охоплює чотири етапи: 4) технологічне освоєння робочого місця; 5) збільшення випуску продукції та досягнення проектної потужності; 6) ефективне функціонування робочого місця (високі обсяги виробництва, які у сукупності з високою конкурентоспроможністю продукції забезпечують збільшення прибутку; 7) занепад робочого місця у зв’язку із фізичним або (та) моральним зносом, втратою конкурентних переваг продукції, що на ньому виробляється. На

цьому етапі відбувається зниження продуктивності праці і погіршення якості продукції, поступове зниження обсягів виробництва і зменшення прибутку з одночасним зростанням витрат на технічну підтримку фізичного робочого місця, зокрема ремонтів. У такому разі надходження коштів від реалізації продукції, що виробляється, поступово зменшуються, а витрати – збільшуються, у точці “В” дохід та витрати вирівнюються і втрачається економічна доцільність функціонування робочого місця.

Третя стадія життєвого циклу робочого місця пов’язана з його ліквідацією. На 8-му етапі відбувається виведення робочого місця з експлуатації, звільнення (або переведення на інше робоче місце) працівника, на 9-му – демонтаж та утилізація обладнання, що спричиняє певні витрати фінансових ресурсів. На цій фазі витрати коштів також пов’язані зі звільненням працівника: у разі його скорочення – виплатою вихідної допомоги, при переведенні на іншу роботу – з професійним навчанням. У точці “Г” робоче місце як у фізичному, так і економічному сенсі ліквідується, хоча пасивна частина основного капіталу (приміщення, будівля) може ще залишатися і використовуватися для створення нових робочих місць.

Оскільки життєвий цикл робочого місця пов’язаний з фінансовими потоками, запропоноване уявлення дає змогу: визначати витрати на його створення та функціонування, адже кошти потрібні не одноразово у повному обсязі, а частками відповідно до змісту стадії циклу та його етапу. Інформація про потенційні інвестиції у часовому вимірі дає змогу прогнозувати кількісні та якісні параметри створення та модернізації фізичних робочих місць – матеріальної основи зайнятості населення, визначати час заміни існуючих новими фізичними робочими місцями або модернізації застарілого основного капіталу.

Оцінювання ефективності інвестиційних вкладень у створення та модернізацію робочих місць

Створення робочих місць високої конкурентоспроможності, здатних забезпечити гідну працю, залежить не лише від сум капітальних інвестицій та від їх структури, а й від ступеня інноваційності об’єкта інвестування. Ця проблема наразі загострюється, оскільки в Україні й досі переважає виробництво минулих технологічних епох. Насправді: сумарна частка III та IV технологічних укладів³, що панували в Європі та США у

³ Технологічний уклад – кілька взаємозв’язаних і послідовно змінюючих один одного поколінь техніки, що еволюційно реалізують загальний технологічний принцип; сукупність пов’язаних виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно.

1970-1980-х рр., становить майже 98% (III – 60%, IV – 38%), при мінімальних розмірах шостого укладу (0,1%) [25, с. 99]. Відсутність послідовної державної науково-технічної політики, самоусунення державних органів від визначення та заохочення прогресивних напрямів інвестиційних вкладень, перш за все щодо розвитку інноваційних процесів і сучасних технологій, призвело за останній період до занепаду високотехнологічних виробництв і домінування сировинних і, як наслідок, – до погіршення структури зайнятості. На думку автора, розв'язанню цієї проблеми сприятиме вдосконалення системи оцінювання робочих місць.

На сьогодні єдиним методико-правовим інструментарієм оцінювання робочих місць, а отже й інвестицій, є атестація за умовами праці, метою якої є встановлення пенсій за віком на пільгових умовах та надання на підприємствах пільг та компенсацій працівникам [26]. Автор погоджується з думкою фахівців, які пропонують відійти від обмеженого формату діагностики робочих місць лише з точки зору умов праці як складової в системі охорони праці та розширити існуючий підхід [13, с. 165-166].

Зазначимо, що у контексті забезпечення гідної праці та продуктивної зайнятості при характеристиці якості робочих місць у науковій літературі зазвичай застосовуються терміни "сучасні", "інноваційні", "ефективні", але не наводиться зміст цих понять. Лише А. Семенов зазначає, що ефективно робоче місце має забезпечувати працівникові рівень доходу, не нижчий прожиткового мінімуму, а державі – податкові надходження і відрахування у відповідні позабюджетні фонди [14, с. 42]. Однак дане визначення, на нашу думку, є занадто спрощеним і не розкриває багатьох важливих властивостей робочого місця, зокрема таких як ступінь його продуктивності, відповідність сучасним досягненням техніки і технологій, конкурентоспроможність продукції, яка виробляється. Також не відповідає концепції гідної праці запропонована А. Семеновим оцінка робочого місця за розміром зарплати працівника "не нижчий прожиткового мінімуму".

Результати проведеного аналізу показують, що в науковій літературі проблема оцінювання робочих місць стосовно забезпечення зайнятості спеціально не вивчалася. Найбільш близький підхід до предмету нашого аналізу міститься у дослідженні Л.С. Шевченко щодо визначення конкурентоспроможності робочого місця. Авторка запропонувала оцінювати "якість і, відповідно, конкурентоспроможність робочого місця", вико-

ристовуючи ряд коефіцієнтів, що характеризують його організацію та оснащення, а також враховувати видатки фірми-наймача на утримання одного робочого місця та одного працівника; розмір та динаміку середньої заробітної плати працівників порівняно з аналогічними показниками по галузі і регіону; кількість і частку працівників, які пройшли професійне навчання за рахунок коштів фірми; рівень (коефіцієнт) задоволеності працівників підприємством; рівень (коефіцієнт) стабільності персоналу за певний період часу [27, с. 99]. На нашу думку, окремі показники, запропоновані Л.С. Шевченко, можуть використовуватися й для оцінювання ефективності інвестиційних вкладень у створення та модернізацію робочих місць. Слід погодитися з авторами, які рекомендують при оцінюванні робочих місць "закласти блоки техніко-технологічних, організаційно-економічних, фізіопсихологічних показників" [13, с. 165].

Вважаємо, для діагностики ефективності інвестицій у створення та модернізацію робочих місць доцільно визначити дві групи критеріїв і показників: 1) техніко-технологічні; 2) соціально-економічні. У першу групу слід включити такі показники як технологічний уклад, який забезпечують робочі місця, створені (модернізовані) за рахунок оцінюваних інвестицій, продуктивність праці та рівень рентабельності, що їх вони можуть забезпечити, питома вага інноваційної продукції у загальному обсязі виробництва, частка виробленої імпортованої продукції, витрати коштів на ремонт обладнання та устаткування. Друга група – соціально-економічна – має охоплювати такі результуючі показники: рівень оплати праці; наявність та зміст додаткового соціального пакету, регулярність підвищення кваліфікації, рівень травматизму і захворюваності працівників, що характеризує санітарно-гігієнічні умови праці та техніку безпеки. Також важливо, щоб ці показники для конкретного підприємства оцінювалися через зіставлення із показниками аналогічних робочих місць у галузі, регіоні, країні, інших країн.

Висновки. Основною причиною кризових явищ у сфері зайнятості є недосконала система робочих місць, що характеризується передусім критичним рівнем зносу основного капіталу, його фізичною і моральною застарілістю. Технічна і технологічна відсталість виробництв обумовлюють низькі продуктивність праці та конкурентоспроможність товарів на внутрішньому та зовнішніх ринках, а звідси – принизливо низьку зарплату працівників, невідповідність інших показників Програмі гідної праці.

Стратегія розвитку системи робочих місць, спроможних забезпечити повну і продуктивну зайнятість, сталий розвиток економіки, гідну працю і високу конкурентоспроможність продукції, має базуватися на інвестиційно-інноваційних заходах, удосконаленні грошово-кредитної політики. Її основою має стати ефективне використання внутрішніх можливостей, перш за все коштів населення через забезпечення надійності банківської системи та створення реальних перепонов витіканню грошей за кордони України. Важливим компонентом збільшення інвестицій та раціоналізації їх структури має стати принципово нова політика щодо залучення населення до фондового ринку, створення для фізичних осіб можливостей придбання облігацій внутрішньої державної позики, державного сприяння створенню та діяльності інвестиційних фондів та інвестиційних компаній, приватних та корпоративних пенсійних фондів, кредитних спілок.

Досягненню більшої чіткості та прогнозованості витрат на створення робочих місць та доходу від їх функціонування сприятиме концепція життєвого циклу робочого місця, кожна стадія якого визначає зміст, тривалість, розмір витрат і доходу, а також їх джерела. Підвищенню віддачі від капітальних інвестицій сприятиме вдосконалення системи оцінювання ефективності відтворення основних засобів виробництва як у сенсі показників та методик їх обчислення, так і повноти охоплення властивостей робочих місць. Показники доцільно об'єднати у дві групи: техніко-технологічні та соціально-економічні.

Список використаних джерел

- Основні показники ринку праці (2000-2017 рр.) [Електронний ресурс]. – URL: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007>
- Статистичний щорічник України за 2016 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 611 с.
- Програма гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки. – Женева–Київ: Міжнародне бюро праці, 2016. – 28 с. [Електронний ресурс]. – URL: mlsp.kmu.gov.ua/document/189004/1.doc
- Про зайнятість населення: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 24. – Ст. 243.
- Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище : Конвенція 155 організації праці від 22 червня 1981 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. Т. II. – Женева : Міжнародне бюро праці, 2001. – С. 1186-1192.
- Богиня Д.П. Основи економіки праці : навч. посіб. – 3-тє вид. / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова. – К.: Знання-Прес, 2002. – 313 с.
- Боровик В.С. Зайнятість населення: учеб. пособ. / В.С. Боровик, Е.Е. Ермакова, В.А. Похощев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 320 с.
- Мазуров С.А. Сутність поняття “робоче місце” на мікро- та макrorівнях економіки / С.А. Мазуров // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – №1. – С. 40-45.
- Pissarides C., Mortensen D. T., A. Job creation and job destruction in the theory of unemployment // The review of economic studies. – 1994. – Т. 61. – № 3. – P. 397-415.
- Семенов А. Рабочие места как основа занятости (методика оценки стоимости и анализ динамики системы рабочих мест) / А. Семенов, С. Кузнецов // Экономист. – 1996. – № 7. – С. 49-52.
- Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання: моногр. / І.Л. Петрова. – К.: Таксон, 1999. – 312 с.
- Бандур С.І. Стратегія розвитку робочих місць у контексті державної політики зайнятості / С.І. Бандур // Ринок праці та державна служба зайнятості в епоху глобальних змін і новітніх викликів: матеріали Міжнар. тристор. наук.-практ. конф. // упоряд. М.В. Туленков, О. Ю. Вілкова, Л. Г. Новаш. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – С. 37-45.
- Герасименко О.О. Конкурентоспроможність робочих місць: дефініція, інструментарій оцінювання, сучасний стан та напрями посилення / О.О. Герасименко, Г.В. Герасименко // Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення: моногр. / [А.М. Колот, В.М. Данюк, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2017. – 500 с.
- Чухно А.А. Твори: У 3 т. – Т. 1.: Становлення і розвиток ринкової економіки. – К.: НАН України, Київ. нац. ун.-т ім. Т. Шевченка, 2006. – 592 с.
- Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелеос АРМ, 1999. – 262 с.
- Семенов А. Принципы и механизмы создания рабочих мест / А. Семенов // Экономист. – 2000. – № 2. – С. 40-47.
- Україна в цифрах у 2017 році: стат. зб. – К.: Державна служба статистики, 2018. – 240 с.
- Створення нових робочих місць в Україні: результати та перспективи: аналіт. записка [Електронний ресурс]. – URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/october09/15.htm>
- Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2017 р. [Електронний ресурс]. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/ibd/kindj/infin_u/infin2017_u.htm
- Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ [Електронний ресурс]. – URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=2784341.
- Міжнародна інвестиційна позиція (за методологією КПБ 6) [Електронний ресурс]. – URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208377>
- New Study: Illicit Financial Flows Hit US\$1.1 Trillion in 2013 [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.gfintegrity.org/press-release/new-study-illicit-financial-flows-hit-us1-1-trillion-in-2013>
- За годы независимости из Украины в офшоры вывели 170 миллиардов долларов [Електронний ресурс]. – URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/284141/za-gody->

- nezavisimosti-iz-ukrainy-v-offshory-vyveli-170-mil-liardov-dollarov
24. Матюшко О.І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка / О.І. Матюшко // Проблеми економіки. – 2019. – № 4. – С. 82-91.
  25. Лагутін Г.В. Практичні аспекти становлення інноваційного провайдингу підприємств реального сектору економіки в контексті теорії технологічного укладу / Г.В. Лагутін // Вісник Черкаського університету. – 2015. – № 33. – С. 97–102.
  26. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці: постановою Кабінету Міністрів України від 1 серп. 1992 р. № 442 [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF>
  27. Шевченко Л.С. Конкуреноспроможність фірми на ринку праці / Л.С. Шевченко // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 1. – С. 97-105.
- References:**
1. Osnovni pokazny`ky` ry`nku praci (2000-2017 rr.). – [Elektronny`j resurs]. – URL: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007>
  2. Staty`sty`chny`j shhorichny`k Ukrainy` za 2016 rik. – K.: Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrainy`, 2017. – 611 s.
  3. Programa gidnoyi praci MOP dlya Ukrainy` na 2016-2019 roky`. – Zheneva–Ky`yiv: Mizhnarodne byuro praci, 2016. – 28 s. [Elektronny`j resurs]. – URL: mlsp.kmu.gov.ua/document/189004/1.doc
  4. Pro zajnyatist` nasele`nnya: Zakon Ukrainy` // Vidomosti Verhovnoyi Rady` (VVR), 2013. – № 24, st. 243.
  5. Pro bezpeku ta gigiyenu praci ta vy`robny`che seredovy`shhe": Konvenciya 155 organizaciyi praci vid 22 chervnya 1981 r. // Konvenciyi ta rekomendaciyi, uxvaleni mizhnarodnoyu organizaciyeyu praci. T. II. – Zheneva : Mizhnarodne byuro praci, 2001. – S. 1186-1192.
  6. Bogy`nya D.P. Osnovy` ekonomiky` praci : navch. posib. – 3-tye vy`d. / D.P. Bogy`nya, O.P. Grishnova – K.: Znannya-Pres, 2002. – 313 s.
  7. Borovy`k V.S. Zanyatost` naseleny`ya: ucheb. posob. / V.S. Borovy`k, E.E. Ermakova, V.A. Poxvoshhev. – Rostov-na Donu: Feny`ks, 2001. – 320 s.
  8. Mazurov S.A. Cutnist` ponyattya “roboche misce” na mikro- ta makrorivnyax ekonomiky` / S.A. Mazurov // Ry`nok praci ta zajnyatist` nasele`nnya. – 2016. – № 1. – S. 40-45.
  9. Pissarides C., Mortensen D. T., A. Job creation and job destruction in the theory of unemployment // The review of economic studies. – 1994. – T. 61. – № 3. – R. 397–415.
  10. Semenov A. Rabochy`e mesta kak osnova zanyatosty` (metody`ka ocenky` stoy`mosty` y` analy`z dy`namy`ky` sy`stemy rabochy`x mest) / A. Semenov, S. Kuznecov // Ekonomy`st. – 1996. – № 7. – S. 49-52.
  11. Petrova I.L. Segmentaciya ry`nku praci: teoriya i prakty`ka regulyuvannya: monogr. / I.L. Petrova. – K.: Takson, 1999. – 312 s.
  12. Bandur S.I. Strategiya rozvy`tku robochy`x miscz` u konteksti derzhavnoi polity`ky` zajnyatosti / S.I. Bandur // Ry`nok praci ta derzhavna sluzhba zajnyatosti v epoxu global`ny`x zmin i novitnix vy`kly`kiv: materialy` Mizhnar. try`stor. nauk.-prakt. konf. // uporyad. M.V. Tulenkov, O. Yu. Vilkova, L.G. Novash. – K.: IPK DSZU, 2011. – S. 37-45.
  13. Gerasy`menko O.O. Konkurentospromozhnist` robochy`x miscz` : definiciya, instrumentarij ocinyuvannya, suchasny`j stan ta napryamy` posy`lennya /O.O. Gerasy`menko, G.V. Gerasy`menko // Gidna pracya: imperaty`vy`, ukrayins`ki realiyi, mexanizmy` zabezpechennya: monogr. / [A.M. Kolot, V.M. Danyuk, O.O. Gerasy`menko ta in.]; za nauk. red. d.e.n., prof. A.M. Kolota. – K.: KNEU, 2017. – 500 s.
  14. Chuxno A.A. Tvory`: U 3 t. – T. 1.: Stanovlennya i rozvy`tok ry`nkovoyi ekonomiky`. – K.: NAN Ukrainy`, Ky`yiv. nacz. un.-t im. T. Shevchenka, 2006. – 592 s.
  15. Kejns Dzh. M. Obshhaya teory`ya zanyatosty`, procenta y` deneg / Dzh. M. Kejns. – M.: Geleos ARM, 1999. – 262 s.
  16. Semenov A. Pryn`cy`py` y` mexany`zmy` sozdany`ya rabochy`x mest. /A. Semenov // Ekonomy`st. – 2000. – № 2. – S. 40-47.
  17. Ukraina v cy`frax u 2017 roci: stat. zb. – K.: Derzhavna sluzhba staty`sty`ky`, 2018. – 240 s.
  18. Stvorennya novy`x robochy`x miscz` v Ukraini: rezul`taty` ta perspekty`vy`: analit. zapy`ska [Elektronny`j resurs]. – URL: <http://www.old.niss.gov.ua>
  19. Kapital`ni investy`ciyi za dzherelamy` finansuvannya 2017 r. [Elektronny`j resurs]. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/ibd/kindj/infin_u/infin2017_u.htm
  20. Groshovo-kredy`tna ta finansova staty`sty`ka NBU [Elektronny`j resurs]. – URL: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id>
  21. Mizhnarodna investy`cijna pozy`ciya (za metodologiyeyu KPB 6) [Elektronny`j resurs]. – URL: [tps://bank.gov.ua/control/uk/publish](https://bank.gov.ua/control/uk/publish)
  22. Elektronny`j resurs. – URL: <http://www.gfintegrity.org/press-release/new-study-illicit-financial-flows-hit-in-2013>
  23. Elektronny`j resurs. – URL: <http://news.finance.23.07.2012>.
  24. Matyushko O.I. Zhy`ttyevy`j cy`kl pidpry`yemstva: sutnist`, modeli, ocinka / O.I. Matyushko // Problemy` ekonomiky`. – 2019. – № 4. – S. 82-91.
  25. Lagutin G.V. Prakty`chni aspekty` stanovlennya innovacijnogo provajdy`ngu pidpry`yemstv real`nogo sektoru ekonomiky` v konteksti teoriiy` texnologichnogo ukladu / G.V. Lagutin // Visny`k Cherkas`kogo universy`tetu. – 2015. – № 33. – s. 97–102.
  26. Pro Poryadok provedennya atestaciyi robochy`x miscz` za umovamy` praci: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 1 serp. 1992 r. № 442 [Elektronny`j resurs]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF>
  27. Shevchenko L.S. Konkurentospromozhnist` firmy` na ry`nku praci / L.S. Shevchenko // Demografiya ta social`na ekonomika. – 2007. – № 1. – S. 97-105.

Yuriy Marshavin,

Doctor of Economics, Professor in the Personnel Management and Labour Economics Department at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Modernization of workplaces as the development imperative of employment

This article presents the study of theoretical and practical underpinnings of modernization of workplaces as a basis of building employment on the grounds of optimization of investment processes, improvement of monetary policy, determination of the life cycle of the workplace, and estimation of the efficiency of investment costs for its creation. It is has been proved that the negative processes in the domestic labor market are primarily due to the physical and moral depreciation of fixed capital. The analysis of empirical data revealed that there is a direct relationship between the employment rate and investment expenses.

Separate cases of multi-vector and asynchrony between investment periods and changes in employment are explained by a wave movement of the impact of investments on volume and the employment structure. According to the author's concept, under the equality and invariability of other conditions, investments are reflected in the employment parameters with peculiar waves, each of which has its nature, strength and duration of influence. An analysis of the role of jobs in providing full and productive employment was made in two aspects: physical and economic. The creation of physical workplaces on an investment-innovative basis requires the improvement of monetary policy, the basis of which should be not expectations for foreign investment, but the use of internal potential, primarily public funds through ensuring the reliability of the banking system, the involvement of the population in operations in the stock market, as well as stimulating the activity of investment funds and investment companies, private and corporate pension funds, and credit unions. The author developed the concept of a life cycle of the workplace, each stage of which is characterized by content, duration, costs and their sources. Improved evaluation of the effectiveness of jobs in terms of indicators and computation methods that are grouped into two criterion groups, technical and technological and socio-economic, will contribute to increasing the return on capital investment for job creation.

Key words: *workplace (in physical and economic terms), capital investment, employment, monetary policy, life cycle of the workplace, investment efficiency assessment, wave effect from capital investment.*

Стаття надійшла 03.09.2018